

крајевима око Жерцег-Новог и Грбља. Приказани су и узроци појаве сепаратистичких снага (федералисти). Истовремено је изложена и активност усташке организације, коју Немци користе као „противтежу четницима“.

У кризи устанка средином 1942. окупатор је настојао да изврши фашизацију ових крајева и сломи отпор народа. Насупрот томе, партијска организација тежи да очува кадрове, одржавајући борбени дух антифашистички расположених маса. Повремено се изводе и мање акције, а стално организује помоћ антифашистима у затворима и логорима. Живковић је описао погибију познатих партијских радника и првака Боке: Николе Ђурковића, Сава Илића, Миће Вавића и других, која је била и те како осетан ударац Партији. Од јуна 1943. партијска организација Боке је под ОК Цетиње, а од новембра 1943. ствара се ОК за Боку.

У последњој глави Живковић окупата полет НОП-а и ослобођење Боке и Паштровића. Капитулација Италије 8. септембра 1943. представља прелом у развиту НОП-а у овим крајевима. Капитулација изазива сукоб три опречне струје — немачке, четничке и НОП-а. Описано је оклевање штабова италијанских јединица да пређу на страну НОВ. Размах и разгоревање НОВ у овом завршном периоду изражава се и у значајном приливу бораца. Бока са Паштровићима даје неколико стотина бораца за црногорске бригаде. У току прве половине 1944.

формирају се Први и Други бокељски батаљон, а касније и Бокељска бригада која је након неколико дана нарасла на 2000 бораца. На овом подручју, ако изузмемо Паштровиће у 13-јулском устанку и акцију Орјенског батаљона у зиму 1941—2, као и завршне борбе за ослобођење Боке, није било већих фронталних окршаја. Али су антифашистичка активност и непрекидне акције карактеристика за цео овај период. Као резултат ових борби и акција непријатељ је имао преко 5000 избачених из строја, док је погинуло 900 бораца и родољуба из ових крајева.

Целовитости обраде доприноси и избегавање једностраног војног приказа. Паралелно са нарастањем НОВ Живковић разматра и стварање нове власти, форме њене организације и деловања, као и рад антифашистичких организација (АФЖ-а и Омладине). У поређењу са војним догађајима, облици политичког институционарања револуције ипак су несразмерно свом значају обрађени у овој књизи.

У целини узев, рад је прилог од несумњиве вредности историографији НОР-а и социјалистичке револуције, јер писац брижљивом реконструкцијом догађаја и њиховом анализом доприноси да се боље проуче и сагледају ови крајеви и њихове специфичности у величанственој, органски јединственој борби народа Југославије 1941 — 1945.

Б. Петрановић

ВЕСНИК Војног музеја ЈНА

Најновији свезак *Весника* Војног музеја ЈНА, двоброј 8—9, Београд 1963, обилује изузетно вриједним, садржајно богатим прилозима, чланцима, расправама и научном грађом из наше дуге војне историје и историје народноослободилачког рата. Поред ових материјала *Весник* објављује краће прилоге из наше војне архи-

тектуре, музеологије, извјештаје о дјелатности Војног музеја ЈНА, о конгресу Удружења музеја за оружје и војне историје, те прилоге са подручја критике и приказа.

У знатном броју изворних расправа, *Весник* на уводном мјесту доноси расправу Шиме Батовића: Бакарне сјекире из Стабња у Сјеверној Далмацији.

Користећи се богатим изворима и изворном литературом домаћих и страних аутора, употпуњујући своја истраживања низом илустрација које прате сам текст расправе, те картом и пописом налазишта бакрених сјекира на подручју Југославије, аутор истиче да нађене сјекире из Стабња у Сјеверној Далмацији представљају једну енеолитску оставу, која датира око 2000. година п. н. е. Утврђујући истовремено и њихову функцију, упозорава да су сјекире служиле у разне сврхе: за сјечу, копање и др., али и као оружје (бојне сјекире).

Сљедеће три радње: 1) Боривоје Човић: Илирски ратник старијег жељезног доба, 2) Др Милутин В. Гарашанин: Наоружање и опрема келтског ратника, и 3) Драгослав Пилетић: Реконструкција наоружања римског ратника — представљају у ствари континуирану стручно-научну цјелину, основну, изворима документiranу историјску материју на темељу које су рјешавани музеолошки прикази презентирања и експозиције предславенског периода нове поставке Војног музеја ЈНА.

Свака од наведених расправа — руководећи се конкретним оквирима зацртане тематске структуре — присиљавала је њихове ауторе на потребу извјесних елиминирања неких специфичних, карактеристичних детаља у њиховој обради.

Конкретно, Боривоје Човић обрађујући подробно све најкарактеристичније детаље одјеће илирског ратника узима у свом раду као базу затворену гробну цјелину. Сматра да је управо ова цјелина најсрећније рјешење постављено захтјевом тематског плана и могућностима музеолошке интерпретације и експозиције. У вези с тим аутор даје и дефинитивни приједлог за реконструкцију опреме и наоружања илирског ратника: жељезни мач „гласиначког типа“, затим 1—2 копља, округли штит малих димензија са бронзаним умбом у средини, бронзане кнемиде и прслук. Тиме, међутим,

задатак није био потпуно ријешен, јер је требало приступити разрјешењу најтежег научног проблема. Како, наиме, прићи коначном захвату, тј. фиксирању елемената за реконструкцију одјеће лирског ратника. Материјалних сачуваних докумената немамо. Постоје само њихови трагови. Користити се код реконструкције сачуваним изворима на илирским споменицима фигуралне умјетности и илирских представа из оквира тзв. „ситулске умјетности“, затим из круга „јаподских урни“, те оних чуваних у споменицима римске античке умјетности — скопчано је са многобројним тешкоћама.

Истичући на крају да ниједна од наведених група за реконструкцију одјеће илирског ратника не пружа све потребне елементе који би могли најкомплетније задовољити, аутор закључује да се изради елемената ових експоната за сталну поставку Војног музеја ЈНА морало — у знатној мјери — прићи са доста субјективних елемената, па је и коначна реконструкција ових експоната у свом изворном погледу морала бити умањена.

Радња др М. В. Гарашанина: Наоружање и опрема келтског ратника, документирана богатом изворном грађом и у самом уводу разрађена детаљним историјско-хронолошким оквирима, дала је потпуну научну анализу и обраду сваког појединог детаља одјеће и наоружања келтског ратника. На темељу ове изворно документиране материје са мноштвом цртежа у самом тексту радње добивена је солидна основа на темељу које се пришло обради експоната-мозаика келтског ратника у сталној поставци Војног музеја ЈНА.

Оно што је истакнуто за пре двије радње чриједи споменути и за радњу Драгослава Пилетића: Реконструкција наоружања римског ратника. Солидно документирана изворном грађом и потребним илустративним материјалима, ова материја била је солидан, научно документирани материјал при изради експоната-мозаика римског ратника у поставци Војног музеја ЈНА.

И поред чињенице да о животу и ратној вјештини старих Словена располажемо бројним и вриједним дјелима, студијама итд., ипак је потребно истакнути да је понекад о тој богатој историјској материји тешко добити један јединствен преглед. Због тога је исцрпна радња др Г. Шкриванића: Ратна вештина старих Словена по сведочанству савремених извора — посебно вриједан прилог, изворно разрађен и детаљно систематизиран у свим садржајима о којима радња аутора расправља: особинама старих Словена, њиховој опреми и наоружању, организацији њихове војне силе, начину њиховог ратовања, разрађивању њихове стратегије, опсадама непријатељских утврда и градова, те многобројним специфичним, оригиналним средствима којима су се служили да би се прикрили од непријатеља или га заварали. Поред ових њихових одлика у ратној вјештини, аутор детаљно разрађује и начин поступања старих Словена са заробљеницима, затим истицање њихове храбрости, која је постала појам многих сусједа. Усљед свих тих истакнутих одлика ратника старих Словена, аутор сасвим логично закључује да није без интереса истакнути историјску чињеницу да су стари Словени овим својим ратничким особинама, својом храброшћу дали многобројне истакнуте ратнике и војсковође византијском царству.

Настављајући своја археолошка ископавања и истраживања Малог града Смедеревске тврђаве, Душан Прибаковић јавља се и у овом свеску *Весника* својом расправом: Неки нови моменти у истраживању Малог града Смедеревске тврђаве у 1961. години. С обзиром на неисцрпну археолошку вриједност овог нашег значајног средњовјековног локалитета и још увијек недовољно истражену страну његове материјалне културе, као и осталих наших средњовјековних градова, аутор истиче да већ 1957. године започета истраживања и археолошка ископавања указују и данас пуну неопходност „повезивања конзерваторско-рестауратор-

ских радова са заштитним археолошким ископавањима.“ Нова ископавања у Малом граду Смедеревске тврђаве дала су нове драгоцене елементе за разумијевање и реконструкцију живота унутар тврђаве, те реконструкцију зграда у којима се живот у њој одвијао.

За проучавање ратне прошлости наших приморских градова др Глигор Станојевић објављује: Попис наоружања, ратне опреме и војних посада градова у Далмацији и у Боки Которској из 1683. године. Овај прилог је утолико значајнији што нашим историчарима пружа вриједан изворни документ о снагама војних посада, опреми и наоружању којима је располагала Венеција у вријеме непосредно прије него је ушла у рат с Турском, 1684. године.

Петко Луковић јавља се и у овом свеску *Весника* својом радњом: Напади устаника на турске карауле у Горњој Херцеговини и у Васојевићима 1875—1876. године. Радња је у ствари континуирано разрађивање ове материје започете већ у 6—7. свеску *Весника*, за 1962. годину. Аутору нису могли избјећи у овој научној анализи ни најистинији изворни детаљи да би њима што темељитије конкретизирао ову историјску материју. Након уводног дијела, у два посебна поглавља своје радње обрађује детаље како су устаници и којим средствима освојили турску караулу „Безуја“ употребом „саона“ и турске карауле у Васојевићима, тзв. „минањем“, тј. кесама напуњеним барутом.

Понекад би се готово могло истакнути — можда преоштро, али истинито — да оно погрешно схватање широког круга наших грађана о томе како је музеолошка средина за већину тих наших грађана као нека апстрактна теорија у „модерној цивилизацији“. Али таква крива схватања чини се да олако прелазе преко низа важних чињеница. Наиме, кад се погрешно говори о „апстрактној теорији“ потребно је истакнути само једну најједноставнију мисао, врло дочкив, да ми у ствари у нашим музејима присуствујемо раз-

витку једног свијета пуног културног богатства, али свијета који нестаје без нас и око нас. А да тај и такав свијет не нестане треба захвалити људима који нам тако много говоре о том свијету који нестаје.

Управо наведене мисли и нису имале други задатак него да у даљем излагању упозоре на радње у свеску 8—9, *Весника*, које никако не могу бити у складу са никаквом „апстрактном теоријом“.

Својим радњама: Капе француског кроја у српској војсци XIX века са освртом на збирку у Војном музеју ЈНА од Десе Николић, Порекло збирке оружја из Конга, од Ђурђице Петровић, и: Неколико интересантних примерака радова српских војника на солунском фронту 1916—1918. године, из збирке Војног музеја ЈНА, од Петка Луковића, — не само да су нам оживили истине о једном свијету, његовом развоју, који је остао иза нас, него су истовремено дали потпун одговор на погрешно мишљење једног броја људи, као да „музеолошка средина изгледа као нека апстрактна теорија.“ Јер, да будемо још конкретнији: од свих бића природе човек је најосјетљивији за ток времена, које се састоји од три недржељива елемента — прошлости, садашњости и будућности. И када заједно са ауторима горе наведених радова кроз приказ, стручну обраду и оживљавања одјевних предмета српских војника с краја XIX стољећа, оружја из Конга или примјерака радова српских војника, проживљавамо дјелић прошлости, ми у ствари смјерамо ка будућности. Или: ако је прошлост некада била само традиција, данас она представља само протекло вријеме из којег нам није забрањено црпсти истине о нашој сачуваној културној и богатој баштини, — која, дакле, није била нити може бити „апстрактна теорија“.

Благоје Каблар у својој исцрпној радњи: Устанак у Горњем Подрињу 1941. и ослобођење Фоче и Горажда 1942. године, — на темељу богате изворне документације, разрађујући питање устанка

у дијелу југоисточне Босне, гдје су дјеловали Романијски и Калиновички одред 1941. и 1942. године, упозорава на низ пропуста у хисторијском оцјењивању развоја устанка, који се у својој цјелоовитости и повезаности „са општим развојем и кретањем политичке и војне ситуације у том подручју“ развијао. У тим пропустима аутор посебно скреће пажњу на рад Абдулаха Сарајлића: Устанак на Романији и развојак Романијског партизанског одреда 1941. године. И поред чињеница да је овај рад био рађен на темељу изворне грађе, он представља скуп „рђаво повезаних догађаја и појединости, а врло често и нетачних с обзиром на то да су коришћени непријатељски извори, без довољно критичког метода“. Постављајући пред себе врло сложен задатак а истовремено по свом сложену научном третману тежак и одговоран, аутор је једном свестраном анализом — ако с при том имају на уму и ако су нам познати конкретни пропусти у оним већ истакнутим и објављеним радовима о историји устанка на том подручју — темељито и критички разрадио и упоређивањем свих постојећих и многих извора своја закључивања, а тиме и овај детаљ историје поставио на своје право мјесто.

На крају овог осврта на објављене чланке, расправе, научну грађу у свеску 8—9. *Весника* потребно је споменути радњу Павла Фрањковића: Хисторијски споменици народне револуције на подручју котара Огулин. Само толико је потребно истакнути и овај податак о објављивању ове радње — ради специфичности њеног третмана — тек регистrirати, јер аутор овог осврта на најновији свезак 8—9. *Весника* Војног музеја ЈНА није ни позван да даје суд о својој радњи.

У осталим прилозима М. Р. Барјактаровић даје краћи осврт на: Мач и јатаган из Петрова Села, а Др Слободан Ненадовић свој прилог војној архитектури у прошлости под насловом: Прилог проучавању града Ресаве.

Међу „извјештајима“ објављени су извјештаји Слободана Радисављевића о дјелатности Војног музеја ЈНА у току 1961—1962. године и Богдана Рашића о Другом конгресу удружења музеја оружја и војне историје, који је од 16 — 20. V 1960. године одржан у Бечу.

Критичке осврте дали су: Драгослав Пилетић о „Грађи за проучавање старих камених мостова и акведуката у Србији, Македонији и Црној Гори“, од Надежде Катанић и инж. Милана Гојковића, а Петко Луковић о „Херцеговачко-бокељском устанку 1882“, од Николе Стијеповића. На крају Вања Краут даје осврт на изложбу „Цртежи, графика и акварели из НОР-а“, коју је у оквиру својих предвиђених повремених изложби приредио Војни музеј ЈНА 1963. године. Материјале за изло-

жбу прикупила је и одабрала **Нада Шујица**, кустос истог музеја.

Ову свеску 8—9. *Весника* приредио је за штампу уређивачки одбор: потпуковник Петко Луковић, потпуковник Љубинко Марковић, капетан Душан Прибаковић и кустос Драгослав Пилетић. Уредник је пуковник Идриз Чејван, а секретар редакције кустос Драгослав Пилетић. Технички уредник је Слободан Јунаковић на словну страну израдио је Бранислав Стаменц, редактор за српскохрватски језик је Драган Павловић, преводе резимеа извршио је Миливоје Исаиловић, а фотографије израдио Драган Елезовић. *Весник* је штампан у 2000 примјерака у штампарији Војноштампарског подuzeћа у Београду.

Павле Фрањковић